

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1943

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΣΤΑΔΙΟΥ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΡΑΣΜΟΣ
ΜΕΤΕΦΥΝΤΗΣ ΑΝ

ΕΡΑΣΜΟΣ
ΜΕΤΕΦΥΝΤΗΣ ΑΝ

ΕΡΑΣΜΟΣ
ΜΕΤΕΦΥΝΤΗΣ ΑΝ

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

Όταν κατένευσε αποφασίζη να εξετάσῃ τὴ γλῶσσα ἑνὸς ποιητῆ, τὸ πρῶτο πρόβλημα πού τοῦ παρουσιάζεται εἶναι, τί λογῆς εξέταση πρέπει νὰ εἶναι αὐτή, ἂν πρέπει νὰ ἔχη βάσιν ἐπιστημονική. Ὁ ἐρασιτέχνης ἐρευνητῆς μπορεῖ νὰ εἶναι ὅσο θέλει αὐτοσχέδιος στὸν τρόπο πού θέτει τὰ προβλήματα του. Ὁ εἰδικὸς ἐπιστήμονας, φιλόλογος ἢ γλωσσολόγος, εἶναι ἀναγκασμένος νὰ κινηθῆ μέσα σὲ περιορισμένους χώρους καὶ καθορισμένες ἀπὸ πρὶν σκοπιῆς πού ἔχει θεσπίσει ὁ — ἀδιάφορο σωστὸς ἢ ὄχι — εἰδολογικὸς καταμερισμὸς τῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ γλωσσική ἐρευνα σήμερα χωρίζεται τεχνικὰ σὲ δύο τομεῖς: 1) Τὸ γλωσσολογικόν, πού μελετᾷ τὴ γλῶσσα τοῦ πλήθους σὰν ὁμαδικὴ ἐκδήλωση καὶ κοινωνικὸ δημιούργημα, καὶ δὲν ἀναγνωρίζει κανένα γλωσσικὸ στοιχεῖο, ἂν αὐτὸ δὲν ἔχη τὸ χρῆμα τῆς καθιέρωσης ἀπὸ μιὰ μεγάλη ἢ μικρὴ λαϊκὴ ὁμάδα, καὶ 2) τὸ φιλολογικόν, πού ἐξετάζει τὴν πέρα καὶ πάνω ἀπὸ τὴ γλῶσσα τοῦ πλήθους γλωσσικὴ δημιουργία τοῦ λογοτέχνη, ἀπομονωμένη μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ἔργου του (1).

Εἶναι λοιπὸν ἡ μελέτη τῆς γλώσσας ἑνὸς ποιητῆ γλωσσολογία ἢ φιλολογία; Φιλολογία, θ' ἀπάντηση ἀμέσως ἡ προπετῆς λογική. Καὶ ὅμως τὰ πράγματα δὲν εἶναι τόσο ἀπλά. Ξέρουμε πὼς ἡ διαίρεση τῶν ἐπιστημῶν σὲ τομεῖς εἰδικότητων ὑπαγορεύεται ὑπὸ λόγους καθαρὰ τεχνικούς, γίνεται μόνον καὶ μόνον γιατί ἕνας ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ κλείσῃ στὸ μυαλό του ὁλόκληρο τὸ πλῆθος τῶν λεπτομερειῶν πού ἡ νεώ-

τερη τεράστια ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν ἔχει συγκομίσει καὶ δὲν παύει μέρα μὲ τὴ μέρα νὰ συγκεντρώνη (1). Ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰ βαθύτερη γνώση καὶ γιὰ μιὰ πιὸ ἔγκαιρη ἐνημερότητα γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ κάθε ἐπιστήμη ὀδήγησε στὸ κομματιασμὸ τῆς σὲ διάφορες εἰδικότητες, ὅπως ἔγινε γιὰ τοὺς διάφορους τεχνίτες ἐργοστασίου. Γι' αὐτό, χωρὶς νὰ παύῃ νὰ εἶναι χρήσιμη αὐτὴ ἡ κατανομή, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε οὔτε στιγμή πὼς ἡ φύση τῶν πραγμάτων τὴν ἀγνοεῖ καὶ ὅτι θὰ ἦταν τόσο λάθος νὰ βλέπουμε τοὺς κόσμους τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἰδεῶν πού εἶναι τὸ περιεχόμενον κάθε ἐπιστήμης κομματιασμένους φύσει ὅπως καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς εἰδικότητες, ὅσο θὰ ἦταν λάθος νὰ βλέπη ἕνας ἐργάτης ἐργοστασίου μιὰ βίδα ἢ ἕνα ἔμβολο τῆς ἀρμοδιότητάς του ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ τεράστιου μηχανισμοῦ ἑνὸς τέτοιου ἰδρύματος.

Γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στὴ γλωσσικὴ καὶ φιλολογικὴ κατανομή, τί εἶναι ἐκεῖνο πού χωρίζει τὸν ἐντεχνο ποιητικὸ λόγο ἀπὸ τὸν καθημερινὸ διάλογο, ἂν παραμερίσουμε τὸ μέτρο καὶ τὴ ρίμα, πού, σὰν ἐντελῶς δευτερεύοντα καὶ ἐπουσιώδη γνωρίσματα, δὲν μποροῦν σήμερα ν' ἀποτελέσουν τὴν εἰδοποιὸν διαφορά; Μήπως τοὺς χωρίζει ἡ λεξιλογικὴ ἢ γραμματικὴ διαφορά; Στὴν ἐποχὴ τῆς καθαρευουσιάνικης ποίησης τοῦ Σούτσου, Ραγκαβῆ, Παράσχου, τὸ λογοτέχνημα ἔπρεπε νὰ γραφῆ στὴ μόνη τότε νόμιμη γραφτὴ γλῶσσα, τὴ λόγια, ἀλλιῶς ἦταν «ἰδέαι πλούσιαι πτωχὰ ἐνδεδυμένα». Ὑπῆρχε λοιπὸν τότε ἀνάμεσα στὴν ποιητικὴ γλῶσσα καὶ τὴ ζωντανὴ προφορικὴ διαφορά λεξιλογικὴ καὶ γραμματικὴ, καὶ ἔτσι τὰ ὄρια τῆς γλωσσικῆς καὶ φιλολογικῆς

(1) Βλέπε γιὰ τὴ διαφορά γλωσσολογικῆς καὶ φιλολογικῆς ἐρευνας P. Kretschmer, Sprache. (Einleitung in die Altertumswissenschaft 1. Band. 6 Heft), σ. 1.

(1) Πρβλ. P. Kretschmer, ὅπου παραπάνω.

κῆς ἀρμοδιότητος γιὰ τὴν ἐξέταση τοῦ ποιητικοῦ ἔργου πρὸ ξεκαθαρισμένα. Σήμερα εὐτυχῶς τέτοια διαφορὰ δὲν ὑπάρχει. Ἡ ποίηση, κ' ἐννοῶ ἐκείνη πού μπορεῖ νὰ βρῆ ἀπήχηση καὶ νὰ συγκινήσῃ μιὰ μικρὴ ἢ μεγάλη μερίδα τῶν συνανθρώπων, κατέβηκε ἀπὸ τὰ ἱππόκρηνα ἐκεῖνα ὕψη τῆς λογοκοπίας καὶ μίκρυνε ἢ ἀπόστασέ της ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, σὲ βαθμὸ ὥστε νὰ φτάνῃ ὡς ἐκεῖ κάποιος παλμὸς τῆς καρδιάς του. Οἱ παλμοὶ τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς εἶναι, ὅπως ξέρετε, σιγαλοὶ ἤχοι στὴν κυριολεξία καὶ στὴ μεταφορὰ καὶ διερμηνεύονται μὲ λόγια ἀπλά, ζεστά, λόγια τῆς ζωῆς. Καὶ εἶναι ἀφέλεια νὰ πῆ κανεὶς ὅτι ἕνας λαὸς μὲ τὴ συναισθηματικὴ καὶ τὴ θέρημ τοῦ δικοῦ μας λαοῦ δὲν ἔχει στὴν καθημερινή, ζωντανή γλῶσσα του ἐκφραστικά μέσα γιὰ τὸ ξεχείλισμα τῆς καρδιάς του, καὶ πὼς τὰ κατάλληλα μέσα γιὰ τέτοιο σκοπὸ βρίσκονται σὲ περασμένες γλωσσικὲς φάσεις τῆς ἱστορίας μας, ὅπου οἱ ποιητὲς πρέπει νὰ τὶς ἀναζητοῦν.

Γραμματικὴ διαφορὰ λοιπὸν ἀνάμεσα στὸν προφορικὸ καὶ τὸν ποιητικὸ λόγον σήμερα δὲν ὑπάρχει. Ἀλλὰ μήπως τοὺς χωρίζει διαφορὰ στὸ ὕφος; Ἐδῶ ὅμως χρειάζεται μεγαλύτερη παρέκβαση. Τί εἶναι ἄραγε αὐτὸ τὸ ὕφος, τὸ τόσο σαφὲς στὰ χεῖλη ὄλων καὶ τόσο ἀόριστο στὸ νοῦ τους; Ὑφος ἐννοοῦν συνήθως τὸ σύνολο τῶν ἰδιαίτερων ἐκφραστικῶν μέσων κάθε λογοτέχνη, τὶς διαλεγμένους λέξεις καὶ τοὺς πρωτότυπους συνδυασμοὺς ἐννοιῶν καὶ λέξεων πού ἐπινοεῖ καὶ πού σ' αὐτοὺς κρύβεται ὅλο τὸ θέλημα τῶν γραφομένων του. Περιορίζουν οἱ περισσότεροι τὸ ὕφος αὐτὸ στὰ λογοτεχνικά ἔργα. Ἀλλὰ μόνο σὺν γράφῃ ἄραγε ὁ λογοτέχνης ἐκφράζεται πρωτότυπα; Τὸ ὕφος ἀρχίζει ἀπ' ἐκεῖ πού τὰ λεγόμενά μας ἐκφράζουν ἔστω καὶ τὴ λεπτότερη συναισθηματικὴ συμμετοχὴ μας σὲ ὅ,τι λέμε. Γιατὶ τότε αὐτὸ πού λέμε δὲν εἶναι, δὲν μπορεῖ πιά νὰ εἶναι ἐντελῶς τὸ ἴδιο μὲ ὅ,τι θᾶλεγε ἕνας ἄλλος στὴ θέση μας. Κάθε ἄνθρωπος μὲ πολὺ ἢ λίγο πλούσια ψυχικότητα κλείνει μέσα του ἕνα μοναδικὸ καὶ ἀδευτέρωτο στὸν κόσμον συνδυασμὸ ἀπὸ εἰκόνες καὶ συναισθήματα, καὶ ὁ ἰδιότυπος αὐτὸς κόσμος καθρεφτίζεται τόσο στὰ γραφτά του ὅσο καὶ στὸν προφορικὸ

λόγον του. Γιατὶ τί ἄλλο εἶναι τὸ γράψιμο παρὰ μιὰ, ἔστω πρὸ προσεχτικὴ τεχνητὴ ἀποτύπωση τῶν σκέψεων πού κατεβαίνουν στὴν ἄκρη τῆς πέννας ἀπὸ τὴν ἴδια ψυχικὴ πηγὴ καὶ, ὅταν εἶναι αὐθόρμητα, μὲ τὴν ἴδια σειρά πού κατεβαίνουν καὶ στὰ χεῖλη.

Γι' αὐτὸ ὁ τρόπος πού ἐκφράζεται προφορικὰ ὁ καθένας, ὅταν τὸ συναίσθημά του συμμετέχει σ' αὐτὰ πού λέει, εἶναι τόσο διαφορετικὸς στὸν κάθε ἄνθρωπο. Ὁ ρυθμὸς τῆς ἀπαγγελίας τῶν λέξεων, ὁ χρωματισμὸς τῆς φωνῆς, ἡ ἐκλογὴ τῆς καταλληλότερης λέξης γιὰ τὴ συναισθηματικὴ ἀπόχρωση τοῦ νοήματος. Ἀντίθετα, ὅταν τὸ συναίσθημα τοῦ ὁμιλητῆ δὲ συμμετέχει στὰ λεγόμενα ἢ γραφόμενά του, ὅπως συμβαίνει στὴ σύνταξη μιᾶς τυπικῆς αἴτησης, ἐνὸς ὑπηρεσιακοῦ ἐγγράφου, στὸ διάβασμα μιᾶς τοιχοκολλημένης ἀστυνομικῆς διαταγῆς, ἐνὸς συμβολαίου κ.τ.δ., ὅπου ὁ καθένας ἐκφράζεται μὲ τὸν ἴδιο περίπου τρόπο, ἀρκεῖ νὰ κατέχη τὴν καθιερωμένη γιὰ κάθε περίπτωσι φρασεολογία, καὶ διαβάξῃ ἢ ἀπαγγέλλῃ παρόμοια κείμενα μὲ τὸν ἴδιο μόνονο, ἀχρωμάτιστο, ἀδιάφορο τόνο τῆς φωνῆς, τότε πιά τὸ ὕφος δὲν ὑπάρχει καὶ εἶναι ἀμέσως δυσάρεστα αἰσθητὸ ὅταν σημειώνεται ἡ παρουσία του.

Τὸ ὕφος λοιπὸν σὰ συναισθηματικὸς παράγοντας τοῦ λόγου, προφορικοῦ ἢ γραφτοῦ, εἶναι ἀκόμα ἀξιολογικὰ ὄρος οὐδέτερος. Ἐνῶ τὸ συναίσθημα τοῦ ὁμιλητῆ ἢ τοῦ συγγραφέα εἶναι ἡ προϋπόθεσις τοῦ ὕφους, τοῦτο δὲ διαμορφώνεται σὲ ἀξία ἐκφραστικὴ παρὰ ὅταν ἔχη τὸ πρόσθετο γνώρισμα τῆς πρωτοτυπίας καὶ τῆς καλαισθησίας στὴν ἐκλογὴ τῶν στοιχείων του πού εἶναι «σφραγίδα θείας δωρεᾶς», «θεῖο καὶ ἄπαρτο δῶρο». Ὅλων μας ὁ συγκινημένος λόγος ἔχει τὰ σπέρματα τοῦ ὕφους, ἀλλὰ λίγων ἐκλεκτῶν ἀνθρώπων ὁ λόγος ἔχει ὕφος πρωτότυπο. Καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πού συνδυάζουν τὸ φυσικὸ χάρισμα τῆς δημιουργικῆς ἐκφρασης μὲ βαθιὰ ψυχικὴ καλλιέργεια. Χαίρεσαι νὰ τοὺς ἀκούῃς, ἀκόμα καὶ ὅταν μιλοῦν γιὰ τὰ πρὸ ἀπλά πράγματα, μὲ τοὺς ἀναπάντεχους συνδυασμοὺς ἐννοιῶν, μὲ τὴ μαγικὴ δύναμι πού κατέχουν νὰ καταξιῶνουν τὴν, πρὸ θαμπῆ λέξι μέσα στὸν ἀστραποβόλον εἰρημὸ τοῦ λόγου τους, μὲ τὶς μεταπτώσεις στὴ θέρημ

καὶ στὸ χρῶμα τῆς φωνῆς τους, ὥστε νὰ πέφτη ὄλο τὸ φῶς τῆς προσοχῆς σ' ἐκείνη τῇ λέξει ποὺ σὲ κάθε περίπτωση πρέπει τὸ νόημά της νὰ κυριαρχήσει (1).

Τὸ ὕφος λοιπὸν δὲν εἶναι, ὅπως ἀπὸ συνήθεια πιστεύεται, μόνον τοῦ ἔντεχνου γραφτοῦ λόγου γνώρισμα, λουλουδι προορισμένο μόνον γιὰ τὴν ὀσφρησὴ τοῦ ἀναγνώστη. Ἰσα ἴσα ὁ γραφτὸς ἔντεχνος λόγος τότε μόνον ἀποχρῶνται τέλος ὕφος, ὅταν διαβαστῇ ὅπως πρέπει, ὅταν ἀπαγγελθῇ ἂν εἶναι ποίημα, ὅταν ἀποδοθῇ μὲ τὴν κατάλληλη ἠθοποιία στὴ σκηνῇ ἂν εἶναι θεατρικὸ ἔργο, μ' ἄλλα λόγια ἂν γίνῃ προφορικὸς ἢ πλησιάζῃ τὸν προφορικὸν λόγον. Ἀλλιῶς στὸ χαρτὶ ἢ μὲ σιωπηλὸ διάβασμα εἶναι λόγος μισός, ἄπλερος, ὑποτυπώδης. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ κοινὴ ἀντίληψη τοῦ λαοῦ, χωρὶς νὰ ἔχη ὑπόψη τῆς τίποτε ἀπὸ τὰ παραπάνω, θεωρεῖ τὸ ὕφος στοιχεῖο τοῦ προφορικοῦ λόγου, ὅπως δείχνουν οἱ συνηθισμένες φράσεις: *μοῦ μίλησε μ' ἕνα ὕφος παράξενο ἢ μὲ τὸ ὕφος ποὺ μοῦ τὸ εἶπε κατάλαβα πὼς δὲν τὸ πιστεύει*. Ὅσο κι ἂν δὲν εἶναι γνώρισμα κοινὸ ὄλων τῶν ἀνθρώπων (μήπως καὶ στὴ γλωσσοπλαστικὴ ἐργασία τῶν ὁμάδων μετέχουν ὅλα τὰ ἄτομα μὲ ἰσᾶξια τὸ καθένα συμβολῇ;), τὸ προσωπικὸ ὕφος εἶναι στοιχεῖο τοῦ κοινοῦ καθημερινοῦ λόγου ἀπὸ τὰ πιὸ ἀναφαίρετα, καὶ ἡ ἐρευνά του, κατὰ τὶς σημερινὲς γλωσσολογικὰς ἀντιλήψεις, θέμα γλωσσολογικόν.

Γι' αὐτὸ ἡ σημερινὴ γλωσσολογία, ἀνεβάζοντας τὸν πηγαῖο κι αὐθόρμητο προφο-

ρικὸν λόγον σὲ ἀξία ἀπόλυτη καὶ σὲ περιεχόμενο μιᾶς ὁλόκληρης ἐπιστήμης, φυσικὸ ἦταν νὰ θεωρήσῃ τὴ μελέτη τοῦ ὕφους στὸ συγκινημένο λόγον, εἴτε πρωτότυπος εἶναι εἴτε ὄχι, ἀχώριστο τμῆμα τῆς δικαιοδοσίας της. Μερικοὶ μάλιστα γλωσσολόγοι, ὅπως ὁ εἰδικὸς στὴν ἀνάλυση τοῦ ὕφους Ch. Bally, φτάνουν στὸ σημεῖο νὰ τὸ θεωροῦν στοιχεῖο μόνον γλωσσολογικόν, ἀποκλείοντας ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του τὴ συστηματικὴ καλολογία τοῦ ἔντεχνου γραφτοῦ λόγου, ὡς μὴ αὐθόρμητο προσόν, ὡς τεχνητό. «Le langage spontané, γράφει, est toujours «en puissance de beauté», mais sa fonction naturelle et constante n'est pas d'exprimer la beauté; dès qu'il se met volontairement au service de l'expression du beau, il cesse d'être l'objet de la stylistique; il appartient à la littérature et à l'art d'écrire» (1).

Ὅσον ὁμως θὰ ἦταν λάθος ν' ἀρνηθοῦμε τὸ προσωπικὸ ὕφος στὸν προφορικὸν λόγον, ἄλλο τόσο θὰ ἦταν λάθος νὰ τὸ περιορίσουμε μόνον σ' αὐτὸν καὶ νὰ τὸ ἀρνηθοῦμε στὸν ἔντεχνο λόγον. Γιατὶ καὶ στὸν ἔντεχνο λόγον, ὅσο κι ἂν εἶναι πιὸ συνειδητὴ ἢ ἐπιδίωξη τῆς ὁμορφιάς στὴν ἔκφραση, δὲν παύει κ' ἐκεῖ νὰ εἶναι κατὰ μέγα μέρος αὐθόρμητη. Οὔτε ἔχει βασικὴ σημασία τὸ πὼς στὸν ἔντεχνο λόγον ἔχει ὁ συγγραφέας περισσότερο χρόνον στὴ διάθεσή του νὰ διαλέξῃ τὰ ἐκφραστικά του μέσα ἢ νὰ διορθώσῃ στὸ καλύτερον μιὰ διατύπωση τοῦ λόγου ποὺ ἔκανε ἤδη. Τὸν καιρὸ καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ κυρίως τὴν τάσιν νὰ ἐκφραστῇ μὲ ὅσο τὸ δυνατόν καλύτερον τρόπο τὴν ἔχει βασικά κι ὁ ὁμιλητής. Γι' αὐτὸ καὶ σ' ὅσους δὲν ἔχουν ἀπὸ τὴ φύσιν ἐξαιρετικὴ εὐγλωττία, ἀλλὰ καὶ σ' ἐκείνους ποὺ τὴν ἔχουν, ἀκοῦμε στὴ ρύμη τῆς ὁμιλίας τους φράσεις καθὼς *πὼς νὰ τὸ πῶ;*, *θᾶλεγα*, *νὰ πῆ κανεῖς*, *γιὰ νὰ τὸ πῶ ἔτσι κ.τ.δ.*, ποὺ δὲ δείχνουν ἄλλο παρὰ τὴν ἐνδόμυχη προσπάθεια τοῦ ὁμιλητῆ νὰ πετύχῃ τὴν καλύτερην δυνατὴν διατύπωση τῆς σκέψης του. «Il n'y a guère d'hommes qui ne se soucient de parler le «beau langage» de leur temps», γρά-

(1) Εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς συχνά οἱ ποιητὲς καὶ στιλίστες εἶναι καὶ στὴ συνομιλία τους δημιουργικοὶ. Ἰδοὺ τί γράφει ἡ Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία γιὰ τὸ Μ. Μαλακάση: «Ὁ ποιητὴς Μαλακάσης ἐκτὸς ποὺ εἶναι ὁ τελειωμένος τεχνίτης μὲ τὸν νεότερον τονισμένον στίχον, τὸν πολὺ μουσικὸν καὶ ὑποβλητικόν, ἦταν δημιουργὸς καὶ στὸν Προφορικόν Λόγον. Ἡ ὁμιλία του, μὲ ἰδιοφρονθιμὴν στίξιν, ἀνω τελείας, παύλες, ἀποσιωπητικά, ἐμοιαζε μὲ ταξίδημα σὲ ἀγνωστα μέρη... Τὸν ἀκούγες καὶ φανταζόσουν πτώσεις νερῶν, ἡλιακὰς δύσεις, κύματα, θερμοκήπια, βροχὴ ἀπὸ ἄστρα, πουλιὰ μὲ πυρετὸ» (Ν. Ἑστία 33[1943] σ. 672). Καὶ ὁ Μ. Κανελλῆς γιὰ τὸν ἴδιον: «Ἦξερε νὰ μιλεῖ μὲ χάρη καὶ νὰ κρέμεσαι ἀπὸ τὰ χεῖλη του. Εἶχε τὸν τόνον βαθύν κι' ὑποβλητικόν: Τὰ λόγια του ἔρχεαν ἀπὸ τὸ στόμα του ἀργὰ καὶ μεγαλόπρεπα' ἢ φράση του ἔβγαυνε ἰερατικὴν κι' ἐπίσημην, στολισμένην μὲ δαλματικὴν ἢ πορφύραν» (ὅπου παρυσ. σ. 675).

(1) Ch. Bally. Traité de stylistique française 1, 181.

φει ὁ A. Meillet⁽¹⁾.

Ὅσο κι ἂν ὁ λογοτέχνης γράφοντας ἔχει βαρύτερη τὴν ἐπίγνωση τοῦ καλολογικοῦ σκοποῦ του, τὴ βασική του ιδιότητα τὴν ἀποτελεῖ ὄχι τὸ τί τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ φυσικὸ λόγο, παρὰ τὸ τί τὸν συνδέει μ' αὐτὸν καὶ μὲ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Καὶ νὰ μὴ ξεχνᾶμε ὅτι λέγοντας ἔντεχνο λόγο ἐννοοῦμε τὸ σύγγρονό μας, πὺ εἶναι ξένος πιά πρὸς τὰ περίτεχνα ἐκεῖνα καὶ δανιέλεια κατασκευάσματα ἄλλων ἐποχῶν καὶ ἄλλων κοινωνιῶν. Ἡ λογοτεχνία σήμερον ἔχει χαμηλώσει τὸ φραστικὸ τόνο της πολὺ κοντὰ στὸ ἐπίπεδο τοῦ φυσικοῦ λόγου, ἔγινε δηλ. κάτι ἀνάλογο μ' ἐκεῖνο πὺ παρατηροῦμε στὶς σημερινές μας διακοσμητικὲς τέχνες. Μᾶς εὐχαριστεῖ καὶ μᾶς ξεκουράζει ἡ ἀπλή γραμμὴ, καὶ μᾶς ζαλιζοῦν τὰ πολλὰ μιχλιμπίδια τῶν παλαιότερων διακοσμῆσεων.

Ἡ διαφορὰ λοιπὸν φυσικοῦ προφορικοῦ καὶ ἔντεχνου γραφοῦ λόγου ὡς πρὸς τὸ ὕφος δὲν εἶναι πιά διαφορὰ οὐσιαστικὴ (Wesensunterschied), ἀλλὰ διαφορὰ βαθμοῦ (Gradunterschied)⁽²⁾. Ὁ ἔντεχνος λόγος μὲ ἀντιπροσωπευτικὲς μορφές τὸ διήγημα καὶ τὸ τραγούδι (τραγούδια ὀνομάζει ὁ Παλαμᾶς ὅλα του τὰ ποιήματα), τὸ φυσικὸν λόγο δουλεύει καὶ αὐτὸν ὀδηγεῖ στὴν τελείωσή του. Κάθε νέα μορφή πὺ παίρνει ὁ φυσικὸς λόγος στὴ διάνοια τοῦ λογοτέχνη εἶναι συνέχεια τοῦ φυσικοῦ. Δὲν εἶναι ξένο ὑπεργλωσσικὸ στοιχεῖο εἰσβιασμένο στὸν λόγο. Τὰ περισσότερα λογοτεχνικά σχήματα εἶναι τοῦ φυσικοῦ λόγου στοιχεῖα, ὅπως οἱ μεταφορές, οἱ παρηγήσεις, τὰ χιαστιά, οἱ συστοιχίες τῶν συντακτικῶν στοιχείων, πὺ ἡ λογοτεχνία δὲν κάνει ἄλλο παρὰ νὰ τὰ ἀναπτύσσει, ὅπως ἀναπτύσσουν οἱ ἀνθρώποι τ' ἀγριολούλουδα στὴ σέρα.

Μποροῦμε λοιπὸν νὰ δεχτοῦμε πὺς ὅσα ἔκφραστα μὲσα τῆς λογοτεχνίας ὑπάρχουν καὶ στὸ φυσικὸν λόγο, εἴτε σὲ τέλεια διαμόρφωση εἴτε σπερματικά, ἀνήκουν στὴν ἐνιαία καὶ ἀπεριόριστη περιοχὴ τῆς γλωσσικῆς ἔρευνας. Ὅσα πάλι εἶναι ἐπινοήσεις μόνον τοῦ ἔντεχνου λόγου καὶ δὲν παίρνουν

ταὶ ἀπὸ τὴ γύρω γλωσσικὴ ζωὴ, παρὰ σχηματίζονται παράδοσι ἀπὸ συγγραφέα σὲ συγγραφέα καὶ ὁ φυσικὸς λόγος δὲν τ' ἀνέχεται καθόλου, μποροῦμε, σύμφωνα μὲ ὅσα εἶπαμε παραπάνω, νὰ τὰ θεωροῦμε ἀποκλειστικὸν προνόμιον τοῦ ἔντεχνου λόγου, καί, μαζὶ μὲ τὰ καθαρὰ τεχνητὰ στοιχεῖα, ὅπως τὰ μέτρα, ἡ ῥίμα, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ οἰκονομία τοῦ συνόλου, προκειμένου γιὰ ποίημα, νὰ τὰ παραχωροῦμε στὴν εἰδικὴ ἔρευνα καὶ ἀξιολόγηση τῶν φιλολόγων.

Ἔχουμε λοιπὸν μπροστὰ μας μιὰ καθαρὴ καὶ δικαιολογημένη, ἂν καὶ τεχνητὴ πάντοτε, κατανομὴ τῶν ἀρμοδιοτήτων μπροστὰ στὸ ἔργο ἑνὸς ποιητῆ. Ἀλλὰ κι αὐτὸ δὲ μᾶς ἱκανοποιεῖ. Γιατὶ πέρα κ' ἐπάνω ἀπὸ τὴν κατανόηση τοῦ γλωσσικοῦ μέρους τοῦ ἔργου του ἀρχίζει ἡ ἔρμηνεία του, δηλ. ἡ αἰσθητικὴ κατανόησή του. Κ' ἐπειδὴ ὁ λογοτέχνης ἐργάζεται μὲ ὕλικὸν γλωσσικόν, δὲν ὑπάρχει γραμμὴ διαχωριστικὴ, ὅπου νὰ σταματᾷ ἡ καθαρὰ γλωσσικὴ ἐποπτεία καὶ ν' ἀρχίζει ἡ καθαρὰ ἐρμηνευτικὴ εἰδικότητα τοῦ φιλολόγου. Τὰ ὅρια τῆς γλωσσικῆς ἀναγνώρισης χάνονται μὲσα στὴν περιοχὴ τῆς αἰσθητικῆς ἀξιολόγησης τόσο τῶν ἐπὶ μέρους συστατικῶν ὅσο καὶ τοῦ συνόλου ἑνὸς λογοτεχνικοῦ κομματιοῦ. Ἡ συνάφειά τους θυμίζει τὴν ἀκαθόριστη συνέχεια τῶν χρωμάτων τῆς Ἰριδας. Ἐπειτα, ἡ αἰσθητικὴ ἀξιολόγηση τῶν καθαρὰ γλωσσικῶν στοιχείων δὲν μπορεῖ νὰ ὀλοκληρωθῆ χωρὶς αὐτὰ νὰ πλαισιωθοῦν μὲ τὰ καθαρὰ τεχνητὰ, τὴν ἐξωτερικὴν δηλ. μορφήν τοῦ λογοτεχνήματος. Ἐτσι καταλήγουμε στὸ συμπέρασμα πὺς κι ἂν ὁ χωρισμὸς τῆς γλωσσικῆς ἀρμοδιότητος ἔχει κάποια θεωρητικὴ βάση, στὴν πρακτικὴν του ἐφαρμογὴν κατὰ βάθος δὲν ὑπάρχει. Ὁ ἰδεώδης μελετητὴς ἑνὸς λογοτεχνήματος, πὺ χρειάζεται νὰ σταθῆ ἀνάμεσα στὸ ἔργο καὶ στὸ κοινόν, εἶναι ἀδιανόητος, ἂν δὲ συνενώνη σ' ἕνα πρόσωπον τὴν γλωσσικὴν καὶ φιλολογικὴν κατάρτιση στὴν πιὸ ὀργανικὴν τῆς συνοχὴν. Πρόσωπον μόνον ἰδεατὸν στὴν πραγματικότητα, γιατί οὔτε στοὺς γύρω μου τὸ πολυσυναντῶ οὔτε φυσικὰ στὸν ἑαυτό μου. Εἶπα ὅμως ποιὸς εἶναι ὁ ἰδανικὸς μελετητὴς τοῦ λογοτεχνήματος. Ὁ ἰδανικὸς παραμένει γιὰ τὴν κάθε μας ὀμαδικὴν ἐπιδίωξιν ἕνα ἀπροσπέλαστο ἀπόλυτον αἶτημα. Συνήθως στὴν πραγματι-

(1) Aperçu d'une histoire de la langue grecque², σ. VII.

(2) R. Müller-Freienfels, Poetik², σ. 16.

κότητα ἀρκούμεστε στὸ σχετικό, στὸ κατὰ προσέγγιση, καὶ θὰ ἦταν περίεργο νὰ σκεφτοῦμε γιὰ τὴν περίπτωσή μας διαφορετικά. Οἱ μελετητὲς τῆς λογοτεχνίας εἶναι καὶ θὰ εἶναι στὸ μέλλον πρόσωπα ποὺ θὰ συνδυάζουν κατὰ ἓνα ἀστάθμιστο ποσοστὸ τὴ γλωσσικὴ καὶ φιλολογικὴ κατάρτιση. Χαρὰ σ' ἐκείνους ποὺ ἡ κατάρτισή τους θὰ πλαισιώνη μιὰ ἰσχυρὴ προσωπικότητα, καλαισθησία ἐμφυτῆ, κριτικὴ δύναμη, ἠθικὴ ἀνωτερότητα. Ἀρετὲς ποὺ ἡ φύση μὲ φειδώ, ἀνίστα καὶ μόνο κατὰ ἓνα ποσοστὸ χαρίζει στὸν ἄνθρωπο. Γι' αὐτό, ἄς τὸ πάροουμε ἀπόφαση, καὶ οἱ ἀναλύσεις λογοτεχνικῶν ἔργων θὰ εἶναι πάντα ἀτελεῖς, πολὺπλευρὲς ἴσως μὰ ὄχι ὀλόπλευρες, καὶ ἡ συμβολὴ πολλῶν ἐρευνητῶν ὄρος ἀπαραίτητος γιὰ τὴν προσέγγιση τῆς τέλειαι γνώσης. Εὐτυχῶς στὴν ἐρευνα ἰσχύει τὸ ρητὸ εὐρεῖαι Μουσῶν κέλευθοι. Ὁ καθένας ἔχει δικαίωμα νὰ στέκεται ἀπὸ τὴ σκοπιὰ ποὺ τὸν ἱκανοποιεῖ ἢ ἀπὸ τὴν ὁποία τὸν βοηθεῖ ἢ ὄρασή του καλύτερα κι ἀπ' ἐκεῖ νὰ μᾶς λέη τί βλέπει καὶ νὰ μᾶς βοηθῆ νὰ δοῦμε.

Ὁ Παλαμᾶς, ὅπως καὶ ἄλλοι ξεχωριστοὶ ποιητὲς τῆς χώρας μας, ἀν ἀκμάσουν

ποτὲ ἐδῶ οἱ νεοελληνικὲς σπουδὲς, θ' ἀπαιτήση πλῆθος ἐρευνῶν ἀπὸ διάφορους μελετητὲς μὲ ποικίλες ἰδιοσυγκρασίες καὶ εἰδικότητες, γιὰ νὰ μπορέση ὁ ἑλληνισμὸς νὰ χαρῆ πλατιά καὶ βαθιὰ τὸ ἐξαισιον ὄραμα τοῦ ποιητικοῦ του κόσμου.

Μιὰ γλωσσικὴ λοιπὸν ἐξέταση τοῦ Παλαμά, ὅπως φιλοδοξεῖ νὰ εἶναι ἡ παρούσα, πρέπει εὐθύς νὰ περιορίση τὴ φιλοδοξία της σ' ἓνα πολὺ μετριόφρονα σκοπὸ. Σ' ἓνα δηλαδὴ γοργὸ κ' ἐπιφανειακὸ κοίταγμα τῶν γλωσσικῶν μέσων του, χωρὶς κριτικὴ θέση ἀπέναντι στὴν ἐκφραστικὴ τους ἀξία, καὶ δίχως τὸ ἱστορικὸ στάθμισμα τῆς καλλιέργειας καὶ τῆς τελείωσης ποὺ πῆρε ὁ ποιητικὸς λόγος στὴ γραφίδα τοῦ ποιητῆ μας, συγκρινόμενος μ' ἐκείνον ποὺ βρῆκε ἔτοιμο γύρω του. Μιὰ πολύμερη καὶ βαθειὰ ἐξέταση τῆς γλώσσας τοῦ Παλαμά εἶναι πρόωρη. Γιατὶ πρέπει πρῶτα νὰ γραφοῦν πολλὲς μονογραφίες ἐπάνω σ' αὐτὰ τὰ θέματα, ἀπὸ πολλούς, ποικίλης αἰσθητικῆς καὶ κρίσης ἀνθρώπους, ποὺ θὰ ρίξουν τὸ φῶς τοῦ ἐνδιαφέροντός τους σ' ὅλες τις ἔδρες τοῦ πολυτίμου αὐτοῦ πετραδιοῦ, ποὺ εἶναι ἡ ποίηση τοῦ Παλαμά.

Α'. ΓΕΝΙΚΩΤΕΡΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΒΑΣΗ

Ἀρχίζοντας τὴν ἐξέταση τῆς γλώσσας τοῦ ἔργου τοῦ Παλαμά, τὸ πρῶτο ποὺ τραβᾶ τὴν προσοχή μας εἶναι ἡ γραμματικὴ βάση του σχετικὰ μὲ τὸ γλωσσικὸ μας ζήτημα. Τὸ ὅτι ὁ Παλαμᾶς ἔγραψε σχεδὸν ὀλόκληρο τὸ ἔργο του στὴ δημοτικὴ, μᾶς φαίνεται σήμερα ἀπλὸ κι αὐτονόητο. Παίρνοντάς το ὅμως ἔτσι, παραγνωρίζουμε ἓνα σημαντικό στοιχεῖο ἀπὸ τὸν ἱστορικὸν ἀγῶνα τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ ἐκφραστικοῦ του ὄργανου. Ὁ Παλαμᾶς ἀρχισε νὰ γράφῃ, ὅπως ὅλοι οἱ ποιητὲς ποὺ ἔβγαλε ἡ παλιὰ ἀθηναϊκὴ σχολή, στὴ μόνη τότε θεμιτὴ γιὰ δημόσια ἐμφάνιση γλῶσσα, τὴν καθαρεύουσα. Δὲν ἦταν ἠθικὰ ἐλεύθερος νὰ κἀνῃ διαφορετικά, χωρὶς νὰ ἐτοιμαστῆ νὰ πῆ τὸ ποτήρι τῆς περιφρόνησης καὶ τῆς χλεύης τοῦ τότε κόσμου τῶν γραμματῶν, καὶ νὰ χαρακτηριστῆ, ὅπως ὁ Βαλαωρίτης γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, «προδότης τοῦ ἑλληνισμοῦ» καὶ τὰ ὅμοια⁽¹⁾. Τὸ ὅτι ὁ Παλαμᾶς

βρέθηκε ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ ἀποτίναξαν τὸ φθοροποιὸ ἐκείνο ζυγὸ, τὸν πιὸ ἀβάσταχτο κι ἀπὸ τοῦ Τούρκου τὴ σκλαβιά, καὶ τὸ ὅτι ἀντιμετώπισε μὲ γαλήνη τὰ σκώμματα καὶ τὸν οἶκτο τῶν φτασμένων τότε καθαρολόγων ποιητῶν, εἶναι ἓνα γεγονὸς ποὺ μόνο ὅσοι παρακολουθοῦν τοὺς ἀγῶνες καὶ τίς ταλαιπωρίες τῶν σημερινῶν πρωτοπόρων τοῦ δημοτικισμοῦ σ' ἄλλους πιά τομεῖς, ὅπως στὴν ἐπιστήμη, στὴν ἀνώτερη ἐκπαίδευση, μποροῦν νὰ ἐκτιμήσουν. Ἦδη στὰ 1886 ὁ Παλαμᾶς μὲ τὸ ποίημά του «Ὑπνος», δημοσιευμένο στὴν «Κλειὸ» τῆς Λειψίας,

λεван ἀκόμα καὶ παρακαλοῦσαν: «Θυμοῦμαι, γράφει ὁ Παλαμᾶς, πὼς ὅταν ἐβραβεύθη-κεν ὁ «Ὑμνος τῆς Ἀθηνᾶς», ἓνας γερασμένος ποιητὴς τοῦ 1840, ἄς ἦτανε καὶ μέλος τῆς ἐπιτροπῆς ἀδιαμαρτύρητο ποὺ στεφάνωσε τὸ ποίημα, ἔπεσε στὰ πόδια μου ἰκετεύοντάς με ν' ἀφήσω τὴ στράτα τὴν κακὴ ποὺ εἶχα διαλέξει. Ἦ στράτα ἡ κακὴ ἦταν ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, καὶ μάλιστα τολμώντας νὰ ξεμυτίση μὲ τὸν ψαλμὸ τῆς Ἀθηνᾶς». Ποιητ. 1, 117 κέξ.

(1) Δὲν ἔφεγαν μονάχα, ἀλλὰ καὶ συμβού-

ἀποχαιρετᾶ γιὰ πάντα τὴν καθαρῆν, γιὰ νὰ γίνῃ σιγὰ σιγὰ ὁ ἀρχηγὸς τῆς νέας ἀθηναϊκῆς σχολῆς τοῦ ποιητικοῦ δημοτικισμοῦ, ποὺ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας ἀπλώνεται πιά καὶ κυριαρχεῖ σὲ ὅλον τὸ μέσα καὶ τὸν ἔξω ἑλληνισμό.

Στὴ στροφὴ τοῦ αὐτοῦ, τὴν τόσο βασικὴ γιὰ ὅλο τὸ ἔργο του, — σκεφτῆτε ἂν μποροῦσενὰ γραφῆ ποτὲ μιὰ «Φλογέρα τοῦ Βασιλιά» στὴν καθαρῆν! — ἀναμφισβήτητὴ ἐπίδραση εἶχε τὸ παράδειγμα τοῦ Σολωμοῦ κυρίως καὶ τοῦ Βαλαωρίτη κατὰ δεύτερο λόγο. Πρόση ἐντύπωση ἔκαμε στὸν Παλαμᾶ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ καὶ πόσο ἦταν φυσικὸ νὰ τὸν ἐπηρεάσῃ ὡς πρὸς τὸ βασικὸ γιὰ τὸν ποιητὴ ζήτημα τῆς γλωσσικῆς μορφῆς, φαίνεται ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸ σεβασμὸ ποὺ ἐνιωθε ὁ ποιητὴς γιὰ τὸν πατέρα τῆς ἐπισηματικῆς σχολῆς καὶ ἀπὸ τὸ ὑπέροχο βᾶθρο ὅπου ὁ ἴδιος μαζί μὲ τὸ Ροῖδη τὸν ὑψωσε, ἀνασέρνοντάς τον ἀπὸ τὰ βᾶθρα τῆς λήθης καὶ τῆς παραγνώρισης, ὅπου τὸν εἶχε καταχωνιάσει ἡ κυριαρχία τῆς καθαρῆς στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ περασμένου αἰῶνα. Τοῦ Βαλαωρίτη ἡ ἐπίδραση πάνω του φαίνεται, καὶ μόνο ἀπὸ τὰ θερμὰ λόγια ποὺ συνοδεύουν κάθε μνεῖα του.

Καρὰ τῆς πρώτης νιότης μου, τοῦ Γένους φα-
[ψωδέ, προφήτη. Δειλ. 29 (1)]

Καρὲς μου, ἐσύ, προφήτη Οὐγκῶ, κ' ἐσύ, Βα-
[λαωρίτη. Κ 18 (2)]

Ἡ τέχνη τοῦ τὸν ὀδηγοῦσε ἀσυναίσθητα στὴ ζωντανὴ γλῶσσα. Μετὰ τὸ διάβασμα ὅμως τοῦ «Ταξιδιοῦ» τοῦ Ψυχάρη, γίνεται σιγὰ σιγὰ ὡς τὰ 1900 ὁ δημοτικισμὸς γι' αὐτὸν συνείδηση, σύστημα, κοσμοθεωρία. Ἀλλὰ καὶ πάλι δὲν πρέπει νὰ φανταστοῦμε πὼς ἡ γλῶσσα του παίρνει μεμιάς τὴ δημοτικιστικὴ ἀδιαλλαξία τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς του. Ὁ Παλαμᾶς, ὅπως κάθε ζωντανὴ ὑπαρξὴ, σημειώνει μιὰν ἀδιάκοπη βαθμιαία ἐξέλιξη καὶ στὴν ἀνάπτυξη τοῦ γλωσσικοῦ του ὄργανου, ὅπως γενικὰ τοῦ ποιη-

(1) Ἐρμηνεία τῶν βραχυγραφῶν βλέπε στὸ τέλος.

(2) Τοῦ Βαλαωρίτη τοῦ ἀφιέρωσε καὶ εἰδικὴ κριτικὴ μονογραφία στὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, τόμ. 4 (1914).

τικοῦ του πνεύματος. Στὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου», τὴν πρώτη ποιητικὴ του συλλογὴ στὴ δημοτικὴ, διακρίνονται τὰ ἔξνη τῆς καθαρῆς: *γιὰ πληρωμὴ των, πατρὶς, βεβαιότητος, τῆς δόξης, μία θεά, Θεσσαλονικιῶται, βοεβόδαι, ἐφάνη*. Ἡ κάθαρση τοῦ λεκτικοῦ τοῦ ἀπὸ νεκρὰ γραμματικὰ στοιχεῖα προχωρεῖ μὲ σταθερὸ ρυθμὸ καὶ ὀλοκληρώνεται στὰ μεγάλα ἔργα τῆς ἀκμῆς του. Θὰ συναντήσουμε καὶ σ' αὐτὰ σποραδικοὺς ἀρχαϊσμούς, στοιχεῖα λεξιλογικὰ ἢ γραμματικὰ ποὺ δὲ συμβιβάζονται μὲ τὴν ἄκρατη νεοελληνικὴ γλῶσσα. Μὲ τὴ διαφορὰ πὼς αὐτὰ δὲν εἶναι πιά τυχαῖα, παρὰ συνειδητὰ στοιχεῖα τοῦ ὕφους τοῦ ποιητῆ ἢ, ὅπως θὰ δοῦμε, φαινομενικοὶ ἀρχαϊσμοὶ διαλεκτικῶν νεοελληνικῶν στοιχείων ποὺ ὁ ποιητὴς τὰ καταξιώνει σὲ πανελλήνια ἢ, σπανιότερα, συμβιβασμοὶ γιὰ χάρη τῆς στιχουργικῆς τεχνικῆς.

Ὁ Παλαμᾶς ἀντιμετώπισε τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας ὑπεύθυνα. Δὲν περιορίστηκε νὰ δείξῃ μὲ τὸ παράδειγμά του τὸ σωστὸ δρόμο. Βροντοφώνησε σὲ κάθε εὐκαιρία τὴ γλωσσικὴ ἀλήθεια καὶ σιᾶθηκε μὲ τὸ κῦρος ποὺ νωρὶς κιόλας εἶχε περιβληθῆ τολμηρὸς συναγωνιστὴς δεξιόσειρος στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν ἀρχηγῶν. Ὑπερασπίστηκε τὴ δημοτικὴ λυρικά στοὺς στίχους του καὶ σατύρισε ὡς τὸ βαθμὸ τοῦ στιγματισμοῦ τοὺς ἐχθροὺς τῆς: Οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες, γράφει στὸν «Ὑμνο τῆς Ἀφροδίτης»,

μιλοῦν γλῶσσ' ἀνυπόταχτη, λαχταριστὴ, θρεμ-
[μένη
μὲ τῶν ἐλληνικῶν βουνῶν τὸν πάναγνον ἀέρα,
ἀλλὰ γλυκεῖα καὶ γνώριμη στὰ θεϊκὰ τ' αὐ-
[τιά σου,
γιατ' εἶναι γλῶσσα τῆς ζωῆς καὶ γλῶσσα τῆς
|ἀλήθειας. Υ 40.

Ἄλλοῦ γράφει:

Ἦ γλῶσσα τῆς μητέρας μου καὶ τῆς ψυχῆς μου
[γλῶσσα... ὦ γλῶσσα
τῆς Ρωμιοσύνης, ὦ νικίτρα τοῦ θανάτου. Α 92.

Κι' ἄλλοῦ, συγκρίνοντας τὴ δημοτικὴ μὲ τὴν καθαρῆν, λέει στοὺς ὄπαδους τῆς δεύτερης:

Ἦ γλῶσσα ποὺ βροντομαχεῖ στὸ λόγο μου εἶν' ἡ
[γλῶσσα

τῆς ἀργατιῆς, τῆς λεβεντιᾶς καὶ τῶν ἀκέρων
 [κ' εἶναι
 μὲ τῆ δική σας ἄμοιαστη, πῶχει τὰ λόγια πάντα
 ξεθωριασμένα σὰ νεκρά καὶ σὰ μπαλαμω-
 μένα. Φ 119.

Τοὺς καθαρευουσιάνους ἐννοεῖ καὶ στοὺς
 παρακάτω στίχους:

Ραγιαδες ἔχεις, Μάννα Γῆ, σκυφτοὺς γιὰ τὸ
 [χαράτσι,
 κούφιοι κι ὄκνοι κατάφρονον τὴ θεία τραχειά
 [σου γλῶσσα,
 τῶν εὐρωπαϊῶν περίελα καὶ τῶν ἀρχαίων πα-
 λιάτσοι. Π 71.

Δικὴ του εἶναι καὶ ἡ ἔξοχη παρομοίωση
 τῆς δημοτικῆς μὲ τοῦ παραμυθιοῦ τῆ Στα-
 χτοπούτα: «Ἡ Σταχτοπούτα, ὅσο σκληρὰ
 κι ὅσο ζηλόφτονα κι ἂν ἀφίνεται παράμερα
 νὰ δουλεύη σὰ σκλάβα, τὸ ξέρει πὼς βασι-
 λοπούλα γεννήθηκε, καὶ φτάνει αὐτό' ἀρ-
 γὰ ἢ γρήγορα, ὀδηγημένος ἀπὸ τὸ θαυμα-
 στοὶ ποδηματάκι της, θὰ προβάλλῃ μιὰ μέρα
 ὁ ρήγας ὁ λυτρωτῆς» Γ 1, 191.

Πιὸ κατηγορηματικὸς καὶ σαφῆς γιὰ τὸ
 γλωσσικὸ ζήτημα εἶναι στὰ πεζά του. Οἱ
 γνῶμες του, πού εἶναι συχνὰ ἐπιγραμματι-
 κές, θὰ μπορούσαν νὰ γεμίσουν ἓνα βιβλίο.
 «Ἡ καθαρεύουσα», ἔγραψε, «κληρονόμη-
 σε τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων, ἢ δημοτικὴ,
 τὴν ψυχὴ τους» Γ 2, 205. Σ' ἐκείνους πού
 νόμιζαν ὅτι ξεφλοῦσαν τὸ χρέος τους ἀντί-
 κρου στὸ γλωσσικὸ ἀγῶνα ἐκφραζοντας μιὰ
 συγκαταβατικὴ συμπάθεια πρὸς τὴ δημο-
 τικὴ, εἶπε πὼς «ἡ δημοτικὴ δὲ θέλει λιμο-
 κοντόρους γιὰ πλατωνικά κόρτε' θέλει ἐπι-
 βήτορες γιὰ γένα» ΠΔ 128. Σ' ἐκείνους
 πού ἐπέμεναν νὰ χωρίζουν δημοτικὴ καὶ
 μαλλιάρη, εἶπε πὼς «δημοτικὴ γλῶσσα καὶ
 δημοτικισμὸς ἔξω ἀπ' ὅ,τι κραῖζεται στίς
 κουβέντες τοῦ δρόμου καὶ στοὺς κανυγάδες
 τῶν καφενέδων μαλλιαρισμὸς καὶ ψυχари-
 σμὸς δὲν ὑπάρχει τὴν ὥρα τούτη» ΠΔ 130.
 «Ἐνενηνταεπνιὰ στίς ἑκατό, μαλλιари-
 σμοὺς βαφτίζοννε δημοσιογράφοι ἀστόχα-
 στοι καὶ γραφιάδες μυγιάγγιχτοι κάθε προ-
 σπάθεια πλουτισμοῦ τῆς κοινῆς γλώσσας,
 κάθε ξανακουβάλημα νεροῦ ἀπὸ τὴν κα-
 θαρῆ πηγὴ του» ΠΔ 126. Καὶ τοῦτο τὸ
 ὠραῖο: «Ἡ γλῶσσα πού δὲν ἔχει μονάχα
 ἐδῶ κ' ἐκεῖ μαλλιαρισμοὺς, μὰ πού εἶναι

ὄλη μαλλιαρισμὸς, εἶναι ἡ καθαρεύου-
 σα» ΠΔ 125.

Ἄξιζει πάντα νὰ διαβαστῆ ἡ ὁμιλία του
 γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, πού τὴν ἔκανε ὡς
 μέλος τῆς ἐταιρείας «Ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα»
 στὰ 1905, καταχωρημένη στὸ βιβλίο του
 «Γράμματα» 2, 80 κξ. καὶ τὸ κεφάλαιο
 «Γιὰ τὴν ἰδέα τῆ γλωσσικῆ» στὸ ἴδιο βι-
 βλίο 1, 159-196.

Θὰ ἦταν ὥστόσο λάθος νὰ θεωρηθῆ ὁ
 Παλαμᾶς δημοτικιστῆς στατικὰ καὶ ἀνεξέλι-
 χτα ἢ πὼς ἦταν πιστὸς ψυχαριστῆς. Πίστευε
 στὴν καθάρια δημοτικὴ γιὰ τὸν ποιητικὸ
 λόγο, χωρὶς ὅμως τὴν ἀπόλυτη πειθαρχία
 στοὺς φωνητικὸς νόμους τῆς νέας Ἑλληνι-
 κῆς, πού κήρυχνε ὁ Ψυχάρης, καὶ ἦταν ἀκόμα
 πιὸ συμβιβαστικὸς μὲ τὴν καθαρεύουσα
 στὸν πεζό. «Ὁ ποιητῆς», λέει ὁ ἴδιος γιὰ
 τὸν ἑαυτό του, «ποτὲ δὲ ὑπῆρξε ψυχαριστῆς
 ἀκέριος' πάντα κάποιο σκεπτικὸ λύγισμα,
 στὸ αἷμα του, τῆς ἀντιστεκόταν τῆς ἀλύγι-
 στης θεωρίας' ὁ ἴδιος ὁ Ψυχάρης στὸν
 καιρὸ τῶν ἐρωτικῶν γραμμάτων του πρὸς
 ἐκείνον δὲν ἀμελοῦσε νὰ σημειώνη: «Δὲν
 εἶσαι μαθητῆς μου» ΠΔη'. Καὶ παρακάτω:
 «Μὲ ὄλο μου τὸν ἐνθουσιασμὸ πρὸς τὴ
 γλωσσικὴ μας προκοπή... καὶ μὲ ὅλα μου
 τ' ἀναθέματα, ἔτρεφα κρυφὲς ἔγνοιες καὶ
 συμπάθειες ἄνομες πρὸς τὴν καθαρεύουσα...
 Ἀγάλια ἀγάλια καὶ ὅσο ὁ νοῦς ὠρίμαζε
 καὶ ἡ ζωὴ τριγύρω μου ἐπείζε, ἀνάλογα μὲ
 τὴν τυραννία τῆς καθαρεύουσας πού τὴ δι-
 αισθανόμουν μέρα μὲ τὴν ἡμέρα νὰ ξεπέ-
 φτη στὸ κράτος τῶν ὑπηκόων της... ἔβλε-
 πα νὰ καταλύεται μέσα στὴ συνείδησή μου
 ἡ τυραννία τοῦ ψυχαρισμοῦ. Δυνάμωνε
 μέσα μου ἡ σκέψη πὼς ὁ δημοτικισμὸς
 δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸ λογικὸ κατασκευά-
 σμα ὑποταγμένο ἀπόλυτα στὸ κράτος τῆς
 γλωσσικῆς ἐπιστήμης» ΠΔθ'.

Ἄλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ μετρημένου καὶ
 λογικοῦ δημοτικισμοῦ — εἶναι αὐτὸς πού
 ἔχει σήμερα τοὺς περισσότερους ὀπαδοὺς —
 ὁ ἐνθουσιασμὸς παρακολουθεῖ τὴν ἀνιούσα
 τῆς βιολογικῆς καὶ ποιητικῆς του ἀκμῆς.
 Στὰ γεράματα μαραίνεται κι' αὐτὸς μαζὶ
 μὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα του, καὶ ὁ ποι-
 ητῆς μας, χωρὶς βέβαια νὰ πάσῃ νὰ πι-
 στεύῃ στὴ δημοτικὴ, γίνεται ἀνεκτικότερος
 στὴν καθαρεύουσα ἔξω ἀπὸ τὴ λογοτεχνία
 καὶ καταλήγει στὸ ν' ἀναγνωρίσῃ τὴ δι-

γλωσσία γιὰ νόμιμο καθεστῶς. Ἦ ὁμολόγησε ὁ ἴδιος γράφοντας στὰ 1931 στὸν Πρόλογο τῆς β' ἐκδοσης τῶν «Τραγουδιῶν τῆς Πατρίδος μου», σελ. ι', σημ. 1: «καθὼς ἡ δημοτικὴ, γιὰ νὰ γραφῆ ὅπως πρέπει, δὲν εἶναι διόλου ἀπλή, ἀνάλογα καὶ ἡ καθαρεύουσα δὲν εἶναι νεκρὴ». Καὶ στὰ 1932: «ὁ δημοτικισμὸς πού με τὴν παλιά μου ἀγάπη τὸν ἀγαπῶ, ὅμως τὴν ἄρα μὲ πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν πρώτη ἀντίληψη» Ποιητ. 10.

Ὅπως δὲ ἦταν ὁ Παλαμᾶς ἀπὸ τοὺς πρώτους πού πίστεψαν σὲ μιὰ καθολικὴ δημοτικὴ, ἱκανὴ γ' ἀγκαλιάσει ὀλόκληρη τὴν πέρα ἀπὸ τὴ λογοτεχνία γλωσσικὴ μας ζωὴ. Γι' αὐτὸ νωρὶς ἄρχισε νὰ γράφῃ καὶ τὰ πεζὰ του στὴν ἴδια γλῶσσα πού ἔγραφε τὰ ποιήματά του. Ἡ σειρά τῶν πεζῶν βιβλίων του «Γράμματα», «Πεζοὶ δρόμοι», «Ἡ Ποιητικὴ μου», εἶναι καὶ σήμερα πολὺτιμα ὑποδείγματα γιὰ τὸ πῶς θὰ προχωρήσουμε στὴν κατάκτηση ὀλόκληρου τοῦ γραφοῦ λόγου μὲ τὴ δημοτικὴ. Διαβάζοντάς τα κανεὶς σήμερα εἶναι δύσκολο νὰ μαντέψῃ τίς δυσκολίες πού εἶχε νὰ κατανικήσῃ παλιότερα ὅποιος δοκίμαζε νὰ μεταφέρει τὸν ἄπλερο καὶ ἀδούλευτο δημοτικὸ λόγὸ σὲ περιοχὲς πέρα ἀπ' τὴ λογοτεχνία. Ὁ δρόμος πού εἶχε νὰ πάρῃ γιὰ τὸν πλουτισμὸ τῆς δημοτικῆς μὲ ἐκφραστικὰ στοιχεῖα ὑπερλαϊκὰ δὲν ἦταν ἕνας, ἄλλος τραβοῦσε ἀπ' ἔδω κι ἄλλος ἀπ' ἐκεῖ. Ὁ Παλαμᾶς ἀκολούθησε κατὰ τοῦτο τὸ δρόμο πού ἀναγνωρίζουμε σήμερα γιὰ σωστό, καὶ ἡ συμβολὴ του στὴν καλλιέργεια τοῦ πεζοῦ δημοτικοῦ λόγου στάθηκε, ἂν ὄχι ὅσο καὶ τοῦ ποιητικοῦ, πάντως μεγάλη. Ὅπως δὲ ἡ στάση του στὸ ζήτημα τῶν ὁρίων πού ἔθεταν ἄλλοι θεωρητικὰ κι ἄλλοι ἔμπραχτα στὴ χρῆση τῆς δημοτικῆς εἶναι κατηγορηματικὴ. Δὲ δέχεται γιὰ τὴ δημοτικὴ κανένα ὄριο. «Ὁ Βαλαωρίτης, γράφει, χώρισε ἀφιλοσόφητα κάπως τὰ σύνορα τοῦ ποιητικοῦ του καὶ τοῦ πεζοῦ του λόγου, σὰ νὰ εἶναι ποτὲ γεωμετρικὰ ἐξωχωρισμένο πού ἀρχίζει καὶ πού τελειώνει ἡ θεῖα ποιητικὴ οὐσία, εἴτε στὸ στίχο εἴτε στὴν πεζογραφία» Γ 2, 109 (').

(') Ὁ Παλαμᾶς ἔτρεφε μεγάλο σεβασμὸ στὴ γλωσσικὴ ἐπιστήμη: «Δὲν εἶμαι τίποτε ἄλλο παρὰ μιᾶς γλώσσας λειτουργὸς» Γ 1, 172. «Πολλὲς φορὲς ὁ γλωσσολόγος παραδειγματίζεται ἀπὸ τὸν ποιητὴ, ὅπως ὁ ποιητὴς εἶναι ὁ καθηγμένους

Ἡ γλῶσσα τοῦ λογοτέχνη προδίνει συχνὰ τὸ ἰδιωματικὸ γλωσσικὸ προξύμι πού θὰ φέρῃ μαζί του ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερὴ του πατρίδα. Ὁ Φιλήντας παρομοίαζε, ὑπερβολικὰ κάπως, τὸν ἰδιωματικὸ γλωσσικὸ ὄπλισμὸ τοῦ καθενὸς μὲ τὸ στημόνι καὶ τὰ κοινὰ ἐπίκτητα γλωσσικὰ στοιχεῖα μὲ τὸ φάδι τοῦ πανιοῦ. Ἡ παρατήρηση εἶναι στὴ βάση τῆς σωστῆ ὅσο ἀκόμα ἡ κοινὴ δημοτικὴ εἶναι προνόμιον τῶν μεγάλων πόλεων κι ὅσο οἱ περισσότεροι λογοτέχνες μᾶς ἔρχονται ἀπὸ τὴν ἐπαρχία. Μὲ τὸ ἄπλωμα τῆς κοινῆς δημοτικῆς, τὰ ἰδιωματικὰ στοιχεῖα θὰ γίνονται ὀλοένα σπανιώτερα καὶ πιὸ διακοσμητικὰ. Σήμερα ὅμως, καὶ περισσότερο στὰ περασμένα χρόνια, ὁ ἰδιωματικὸς χρωματισμὸς τῆς γλώσσας κάθε λογοτέχνη εἶναι ἀκόμα αἰσθητός. Τοῦ Σολωμοῦ ἡ γλῶσσα ἔχει βαθὺ ἐφτανησιώτικο χρῶμα, τοῦ Βαλαωρίτη καὶ τοῦ Κρυστάλλη ἡπειρωτικὸ, τοῦ Βλαχογιάννη ρουμελιώτικο. Στὸν Παλαμᾶ τὰ πράγματα εἶναι διαφορετικὰ. Ὁ ποιητὴς, ἂν καὶ βλαστὸς τοῦ Μεσολογγίου, ξεφεύγει ἐντελῶς ἀπὸ κάθε ἰδιωματικὴ ἀπόχρωση τῆς πατρίδας του. Τὸ πρᾶγμα εἶναι εὐκολοεῆγητο. Ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι φεύγει πολὺ νέος, μὲ γλωσσικὸν ὄπλισμὸ πού μόνο σ' ἕνα μέτριον ποιητὴ μποροῦσε νὰ ἀποκρυσταλλωθῆ σὲ μόνιμον ἐκφραστικὸ ὄργανον. Ἀντίθετα, στὸν Παλαμᾶ, πού νωρὶς ἐνίωσε τὸ πλάτος τῆς ποιητικῆς του φτερούγας γιὰ πετάγματα σὲ μᾶκρη πανελλήνια, ἡ γλωσσικὴ του ἀνασυγκρότηση μέσα στὸ μεγάλο πανελλήνιον χωνευτήρι τῆς Ἀθήνας στάθηκε τόσο βαθιά, ὥστε νὰ σβῆσῃ κάθε μεσολογγίτικον χρῶμα. Μόνον κάτι ἐλάχιστον ἐνθύμια, καθὼς τὸ *Μισολόγγι*, *μισουράνια*, *μισοκοπιὰ*, *μισόκαμπος*, *Ἀντικὸ* (= Αἰτωλικό), *μπουγάζια*, *μυρουδιές*, *προιάρι*, τὰ φυλάει πιστά, θάλαγα μὲ πείσμα, γιὰ νὰ τοῦ ἀπηχοῦν, σὰ μακρυσμένη μουσικὴ, τὴν ἱερὴ

τοῦ γλωσσολόγου. Στὴν ἱστορία δὲ τῆς λογοτεχνίας μας, ἀπὸ τὸ Βηλαρὰ ὡς τὸν Ψυχάρη, κάθε φορὰ πού γλυκοχαράζει κάτι σὰν ἀναγέννηση, τὸ ποιητικὸ γλυκοχάραμα μὲ τὴ βοήθεια ἀπλώνεται κάποιον δυνατοῦ χεριοῦ πού διώχνει κάποια σκοτάδια καὶ τὸ χέρι αὐτὸ εἶναι τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης τὸ χέρι. Καὶ μιὰ καλὴ Μοῖρα μᾶς μοῖραν' ἔδω μὲ δασκάλους τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης πού εἶναι μαζί τοῦ ποιητικοῦ λόγου ἱεροφάντες» Γ 1, 184 κέξ.

γενέτειρά του με τὴ λιμνοθάλασσα, μέσα στὸν ἀχὸ τῆς ρουμειώτικης προφορᾶς. Ὅσο ἀνεβαίνει ὁμως τὴ σκάλα τῆς ποιητικῆς τέχνης, τόσο νιώθει βαθιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ πλουτίζη τὸ λεξιλόγιό του με λέξεις καινούργιες καὶ παρθενικές γιὰ τὸ κοινὸ γλωσσικὸ αἰσθημα, πὺν βρίσκονται στὶς διάφορες ντοπιολαλιές, στὰ ἰδιωματικὰ γλωσσάρια. Τὸ ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος γράφοντας: «Σὲ πόσα γλωσσάρια δὲν ξανοίγουμε γλωσσικούς θησαυροὺς πὺν μῆτε τοὺς ὑποψιαζόμαστε!» Γ' 2, 102. Ἐπίσης ἀπὸ δική του πείρα ἐκθειάζει τὴ διδαχτικὴ ἀξία πὺν ἔχουν γιὰ τοὺς λογοτέχνες οἱ λαογραφικὲς συλλογές τοῦ Ν. Πολίτη, καὶ τονίζει πὺς «ἀξίζει νὰ μελετηθῆ ἔξχωριστὰ ὁ φραστικὸς τρόπος τοῦ λαοῦ μέσα στὶς παροιμίες» Γ' 2, 53. Φαίνεται πὺς ὁ ἴδιος ἔσκυψε πάνω σὲ καθετὶ πὺν δημιούργησε ὁ λαὸς με ζῆλο μοναδικό, καὶ δὲ βγήκε ζημιωμένος. Ἡ ποίησή του ἀγκαλιάζει ὀλόκληρο τὸν ἑλληνικὸ κόσμο, σὲ γεωγραφικὰ πλάτη ὅσο καὶ σὲ βάρη διαχρονικά, καὶ θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ ζωγραφιστῆ τόσο ζωηρὰ ὁ ἔξαισιος αὐτὸς κόσμος, ἂν ὁ ποιητὴς δὲν ἔχη τὸν ἀπαιτούμενο γλωσσικὸ καὶ λαογραφικὸν ὄπλισμό. Ὅποιος βυθίζεται στὴ λαϊκὴ ψυχὴ, ὅπως μᾶς δείχνεται στὴ γλῶσσα του καὶ στὰ ἦθη του, μοιάζει με τὴ μέλισσα πὺν ὅσο βαθύτερα μπαίνει στὴν καρδιὰ τοῦ λουλουδιοῦ, τόσο ἀφθονώτερα χρυσώνονται τὰ φτερά της ἀπὸ τὴ γύρη του. Ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Παλαμά ἀποπνέει τὸ ἄρωμα τῆς λαϊκῆς ψυχῆς τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, καὶ εἰδικώτερα ἡ γλῶσσα του ἔχει βαθειὰ τὰ χνάρια τῆς λαϊκῆς διατύπωσης.

Ὅπως προσπάθησε καὶ τὸ κατορθώσε στὰ ποιητικὰ του περάσματα ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς χῶρες ν' ἀποδώσει τὸ τοπικὸ χρῶμα με τὶς πιὸ κατάλληλες τοπικὲς λέξεις, σὰν τὶς κρητικὲς μαδάρες, τὰ μεσολογγίτικα προιάρια καὶ γιβάρια, τὶς σλαβικὲς γουζλες, τὰ βλάχικα σεγκούνια κτλ., ἔτσι καὶ στὸ ποιητικὸ ζωντάνεμα περασμένων ἑλληνικῶν ἐποχῶν δείχνεται γνώστης ἀπαράμιλλος τῶν ἱστορικῶν γλωσσικῶν στοιχείων πὺν ἔμπνοῦν τὸν ἀντίλαλο τῆς ἱστορίας. Δὲν ὑπάρχει ἱστορικὴ περίοδο τοῦ ἑλληνισμοῦ πὺν νὰ μὴν τὴ σπούδασε μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ λεξιλογίου της καὶ νὰ μὴν τὴν ἀνάστησε στὸ ποιητικὸ ἔργο

του μέσα στὰ χρῶματα καὶ τὰ ἀρώματα τῆς ἀτμόσφαιράς της. Ὅχι με τὸ φῶρο τοῦ ὑλικοῦ πὺν βρίσκουμε σ' ἐκείνους τοὺς συγγραφεῖς πὺν συγγέουν τὴ λαογραφία με τὴ λογοτεχνία. Τὸ ἱστορικὸ λεξιλόγιό στὸν Παλαμά διατηρεῖ πάντα με ἀριστοτεχνικὴ διακριτικότητα τὸν ἑλαφρὸ διακοσμητικὸ ρόλο του, ὑποβάλλει χωρὶς νὰ διδάσκη. Θὰ δοῦμε τὸν ἀρχαῖο κόσμο πὺν παρελεύνη σιὰ φτερά τῶν στίχων του διανθισμένος με ὅ,τι ὑποβλητικὸ σῶζει ἢ ἀρχαία ὀρολογία, τὸ βυζαντινὸ ἑλληνισμὸ ντυμένο γλωσσικὰ μέσα στὴ χρυσοῦ αὐτοκρατορικὴ του μεγαλοπρέπεια, τὴ μοναστικὴ ζωὴ μέσα στὴ γραφικὴ τῆς γαλήνης καὶ τὴ βαρειά ἀπὸ μωσκολίβανο ἀτμόσφαιρά της, σ' ἕνα ὀργιαστικὸ χορὸ χρωμάτων τὶς στρατιωτικὲς παραταγὲς τῶν ἀρίστων μεσογειακῶν λαῶν στὴν πομπὴ τῆς μεσαιωνικῆς μας δόξας.

Τὸ ἔργο τοῦ Παλαμά εἶναι ἡ ἀποθέωση τοῦ νεοελληνικοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ. Ὅταν ὑψωθοῦν οἱ νεοελληνικὲς σπουδὲς στὸν τόπο μας στὸ ἐπιστημονικὸ ὕψος πὺν ἀξίζουν καὶ πὺν ἡ μεγάλη θέση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὴν ἱστορία τῶν γλωσσῶν ἐπιβάλλει, τὸ ἔργο τοῦ Παλαμά θὰ εἶναι ἡ ἀκένωτη πηγὴ ὑλικοῦ καὶ ἡ μελέτη του ἐπιστέγασμα στὴ γνώση τῆς καλλιερρημένης κοινῆς Νεοελληνικῆς.

Ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ Παλαμά θὰ μπορούσε νὰ βγῆ μιὰ ἀκέρια γραμματικὴ καὶ σύνταξη τῆς νεοελληνικῆς κοινῆς. Τὸ ἔργο του εἶναι τόσο πλούσιο, ὅστε δὲν ὑπάρχει φαινόμενο γλωσσικὸ πὺν νὰ μὴν ἀντιπροσωπεύεται καταξιωμένο στὸ ἔπακρο τῆς ἐκφραστικῆς του ἰκανότητος, πρᾶγμα πὺν δὲ θὰ μπορούσε νὰ εἰπωθῆ γιὰ κάθε ποιητὴ με ἔργο μικρότερο σὲ ἔκταση, ὅπως τοῦ Σολωμοῦ ἢ τοῦ Καβάφη, γιὰ νὰ περιοριστῶ στοὺς πιὸ μεγάλους. Μὰ ὁ σκοπὸς μας ἐδῶ δὲν εἶναι αὐτός, γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει τέτοια ἀνάγκη. Τὸ νεοελληνικὸ κοινὸ, με διαμορφωμένη πιά γλωσσικὴ συνείδηση, δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ στηριχτῆ σ' ἕνα ποιητὴ γιὰ νὰ μάθη τὴ γλῶσσα του στὰ κοινὰ της στοιχεῖα. Μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ δοῦμε κυρίως τὶς ἰδιορρυθμίες στὴ γλῶσσα τοῦ ποιητῆ καὶ κατόπι τὴν πέρα καὶ πάνω ἀπὸ τὴν κοινὴν μας γλῶσσα γλωσσικὴ του δημιουργία.

Θὰ περιοριστῶ λοιπὸν σὲ μιὰ ἐπισκόπηση τῶν πιὸ ἀξιοπρόσεχτων σημείων τῆς